

Открытый урок по балкарскому языку в 5 классе учительницы балкарского языка и балкарской литературы Узденовой Замиры Исмаиловны.

Дерсни темасы: Малкъар тилде бир магъаналы эм кёп магъаналы сёзле.

Дерсни мураты:

1. Сёзню лексика эм грамматика магъанасын къайтарыу.
2. Тилде бир магъаналы эм кёп магъаналы сёзлени магъаналарын ангылатыу.
3. Ангылатма сёзлюкде кёп магъаналы сёзлени лексика магъаналарын ангылатыу эм тинтиу.
4. Сабийлени ана тилге суймекликлерин ёсдюрюу.

Дерсни барыуу:

Сабийлени дерсге хазырлау.

Юй дерсни соруу.

Къангада ишле:

Иш: Белгиленген сёзлени лексика эм грамматика магъаналарын ангылтыгъыз.

1. **Шахтёрну** ишинден къыйын иш жокъду. (Л.м.: шахтада ишлеген адам. Г.м.: 8харф, 8 таууш, ат, бир. с., Там. Б.толтуруучу)
2. **Комбайнёр** будайны орады. (Л.м.: эл мюлкде ишлеген , комбайынны жюрютген адам. Г.м.: 9х., 9т., ат, бир.с., башчы, Баш б.)
3. **Майда** окъуу жыл бошалады. (Л.м: жылны ичинде бешинчи ай. Г.м.: 5х., 5т., ат , Ор. б. болум.)
4. **Физикле** бизни лицейде жыйылдыла. (Л.м.: физикадан усталыгъы болгъан устазла, Г.м.: 7х., 7т., ат. кёпл.с., Баш б. башчы)
5. Аслан **беш** китапны алып жетди. (Л.м.: беш затны кёрюзтген санау. Г. м.: 3х., 3т., санау, айгъакъ.)
6. Къулийланы **Къайсын** белгили жазыучуду. (Л.м.: жазыучуну аты. Г.м.: 6х.,: т., энчи ат, бир. с., Баш б., башчы)

Сабийлеге энчи ишле бериу.

1-чи иш. Сёзлени фонетика жаны бла тинтирге:

кергич -кер-гич -2 бёлюм [кэргич]

к [к] - тун.. нёгерли , къыс. т.

е [э] - ачыкъ, назик, кенг, эринсиз т.

р [р] - къыс., зынг., нёгерсиз т.

г [г] - къыс., зынг., нёгерли т.

и [и] - ачыкъ, Назик, эринс., тар т.

ч [ч] - къыс. , тун., нёгерли т.

6х.6т.

2-чи иш. Айтымланы синтаксис жаны бла айыр.

1. Тамата эгечим Москвада окъуйду. (хапарлаучу , жайылгъан, бош, эки баш членли айтым. Гр. мурдору: эгечим окъуйду)

2. Машинала чепкен сокъгъанлай жюрюйдюле. (хапарлаучу, бош, жайылгъан, эки баш членли айтым. Гр. мурдору: эгечим окъуйду)

Соруула бла ишлеу.

1. Лексика деп неге айтабыз? (Тилде жюрютюлген сёзлени барысына да лексика дейбиз.)
2. Лексикология деп неге айтабыз? (Лексикология деп тил билимни сёзлени тинтиучю бёлюмюне айтабыз)
3. Тилни сёз байлыгъын неден билирге боллукъду? (Аны къыралда, дунияда жайылгъанына кёре)
4. Сёз нени билдиреди? (Затны атын, ишин, тауушун, тюрсюнюн,заманын)

март-март -1 бёлюм [март]

м [м] - къыс. , зынг.. нёгерсиз т.

а [а] - ачыкъ, баз., кенг т.

р [р] - къыс., зынг, нёгерсиз,т.

т [т] - къыс., тун. нёгер. т.

---- -

4х. 4т.

5. Сёзню лексика магъанасы нени билдиреди? (Сёзню ненча тауушу, харфыболгъанын, къайсы болушда, санда келгенин)

6. Сёзлюкде сёзле къалай келедиле? (Алфавитге кёре)

Къангада ишлени тинтиу, багъа салыу эм энчи ишлени алып сюзюу.

Устаз: Сабийле, биз бюгюн сёзню лексика эм грамматика магъанасын къайтардыкъ, лексикология деген илму нени тинтгенин билдик. Бюгюн а. биз бир магъаналы эм кёп магъаналы сёзле деп къаллай сёзлеге айтханларына къарарыкъбыз эм ала тилни къайсы кесеклеринде кёп тюбегенлерине эс бурлукъбуз. Сиз къангада жазылгъан юлгюлеге бир къарачыгъыз эм окъугъуз, хар белгиленнген сёзню магъанасына эс буругъуз.

Къангада:

Ат.

1. Сени **кёзлеринг** къалай ариудула!

2. Баям, анга **кёз** тийген болур.

3. Машинаны **кёзлери** жарыта келедиле.

4. Ахмат терезе **кёзню** сындырды.

5. Амма ийнени **кёзюм** кёрмейди.

Сыфат.

1. Мени къарындашым **терен** уру къазды.

2. Солдатла **терен** агъачха кирдиле.

3. Бу адам **терен** акъыллы адамды.

4. Ахмат **терен** сагъышха кирди.

5. Аминат ишинде проблемасын **терен** ачыкълагъанды.

Этим.

1. Къызы, юйден бери **чыкъ**!

2. Расул ишинде **чыгъып** келгенди.

3. Кюн **чыкъды**.

4. Малкъар тилде китапла **чыкъдыла**.

5. Аны къолу **чыкъды**.

6. Аш юйден ариу ийис **чыгъады**.

Сёзлеу.

1. Ала терек **тюбюнде** солудула.

2. Сен эл **тюбюнде** нек айланаса?

3. Газетлеге къол салдырып эл **тюбюнден** башладыла.

4. Ол аякъ **тюбюнде** чёп сынмай атлайды.

5. **Тюбюнден** келген къонакъла бизге кёп саугъала келтирдиле.

Сабийле, бу белгиленнген сёзлени ненча лексика магъанасы болгъанларына эс бурдугъузму?

Ала кёп магъаналы сёзледиле. Ала тилни энчи кесеклеринде – атда, сыфатда, этимде, сёзлеуде тюбейдиле. Аны бла, биз, кёп магъаналы сёз деп, эки. неда андан кёп лексика магъанасы болгъан сёзлеге айтабыз. Алай, бизни тилибизде бир лекика магъанасы болгъан сёзле да бек кёпдюле.

Алагъа бир лекика магъаналы сёзле дейбиз. Сёз ючюн: аман таш, аман тюкен. Гитче къызчыкъ, гитче кюйюз, гитче гинжи. Кёп магъаналы сёзле тилибизни байлыгына шагъатлыкъ этедиле, нек дегенде тилни ариулугъун, теренлигин ачыкълап келедиле. Аны ангылатма сёзлюк бла ишлесек тынч ангыларгъа боллукъду.

Ангылатма сёзлюк бла ишлеу.

Иш: абадан, айбат, ал, ата деген сёзлени лексика магъаналарын жазып алыгъыз.

1. Абадан адам (взрослый), абадан таш (большой), абадан (старший). 2. Айбат къыз (красиво одетая), айбат сёзле (красивые слова), айбат битим (декоративный). 3. Къолундан ал (брать),

сыйген кызын алды (женился), шахарны фашистле алдыла (захватили). 4. Сабийни атасы (отец), нартла атасы (родоначальник), Ата, не ишлейсе? (обращение).

Китап бла ишлеу.

285-чи иш. Белгиленген сёзю бир маъаналы болган сёз тутушланы бир тизгинге, кёп маъаналы болган сёз тутушланы уа башха тизгинге жазыгъыз.

Бир маъаналы болган сёз тутушла: уллу гуржын, уллу терек, уллу арбаз, уллу стол, ариу кийимле, ариу адам, ариу сурат; пальтону ичи, жууурганны ичи, чабырны ичи.

Кёп маъаналы сёзю болган сёз тутушла: китапны бети, адамны бети, тауну бети, адамны башы, сууну башы, повестьни башы, будайны башы, эшикге чыкъды, кырдык чыкъды, бармагъы чыкъды, таууш чыкъды.

287-чи иш.

Иш: кёп маъаналы сёзле къайсыларында затны кёрюлүп, ишни барыуун, затны кыйматын кёргюзтедиле.

Затны кёрюмю: итни къулагъы, чоюнну къулагъы, адамны аягъы, столну аягъы.

Ишни барыуу: кюн батды, куртха батды, суугъа батды.

Затны кыйматы: иги кыйлыкъ, иги врач, иги ана.

Сабийле, биз бюгюн кёп маъаналы эм би бир маъаналы сёзлени бизни тилде жүрютюулерине къарадыкъ эм аланы маъаналарына эс бурдукъ. Соруула: Бир маъаналы сёзле деп каллай сёзлеге айтадыла? Кёп маъаналы сёзле деп каллай сёзлеге айтадыла? Ала тилни кыйсы кесеклеринде тубейдиле? Ангылатма сёзлюк бла ишлерге юйрендигизми? Кёп маъаналы сёзле тилибизни несин белгилейдиле?

Юйге дерс: 284-чю иш 68-чи пар.